

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Успенский Ф.М. Паутиный клещ и система приемов борьбы с вредителями хлопчатника. Ташкент, 1970. 119 с.

2. Хўжаев Ш.Т. Энтомология, қишлоқ хўжалик экинларини ҳимоя қилиш ва агротоксикология асослари (П-нашр.). Тошкент, 2010. Б. 190-228.

3. Ходжаев Ш.Т., Маматов К., Сиддиков И.Р. Ўзбекистон шароитида помидор ва бошқа ўсимликларни занг канасидан ҳимоя қилиш бўйича таъқиқлар. Тошкент: Ўзинформагропром. 1993. 86.

УЎТ: 634.635.514.75.

Ўқинг, эътиборга олинг

ЗИҒИР ЭКИНИНИНГ БИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ВА ЗАРАКУНАНДАЛАРИНИНГ ТУР ТАРКИБИ

Аннотация: В работе приведены сведения по видовому составу и биологическим особенностям основных вредителей, распространенных по полях льна. Зарегистрированы 3 типа, 4 семейства и 7 видов вредителей масляных культур.

Abstract: Information on the species and biological features of main pests distributed on oil flax fields Uzbekistan has been given. 3 species, 4 families and 7 types of pests of this crop have been identified.

Калит сўзлар: зараркунанда, мойли экинлар, зиғирдошлар, омилар, саморадорлик, ҳосил. "Бахмал – 2" нави, ҳашаротлар

Ўсимлик ёғи халқ хўжалигида катта аҳамиятга эга. Ўсимлик мойи озиқ-овқат саноатида, совун, лак буёқ, тўқимачилик, парфюмерия саноатида, мойлаш материаллари сифатида, шунингдек тиббиётда кенг қўлланилади[2].

Уруғлардан ёғ олингандан кейин чиққан кунжара қўшимча маҳсулот ҳисобланиб унинг таркибида оқсил ва мой кўп бўлади. Кунжара қишлоқ хўжалигида жумладан; чорва моллари учун тўйимли озуқа ҳисобланади. Ўсимлик мойи инсон организмида заҳира моддаларининг кўплаб тўпланган шакли бўлиб юқори қувватга эга[3].

Республикамиз аҳолисининг сифатли ўсимлик мойига бўлган талабини қондиришда соя, кунгабоқар, махсар, зиғир ва кунжут каби мойли экинларининг аҳамияти юқоридир. Шу сабабли мойли экинлар етиштириш мамлакатимиз озиқ-овқат дастурига

киритилиб, экин майдонлари йил сайин кенгаймоқда ва ҳозирги кунга келиб қариб 150 минг гектардан ортиқроқ майдонда етиштирилмоқда.

Махсар ва зиғир экинлари иссиққа ва қурғоқчиликка чидамлилиги, ёғингарчилик кам бўлган йиллари ҳам сарф-ҳаражатларни тўлиқ қоплаши мумкин бўлгани учун ҳам республикамизнинг Сурхондарё, Қашқадарё, Самарқанд, Жиззах ва Тошкент вилоятларининг лалми майдонларида фермер хўжаликлари томонидан етиштирилади.

Кейинги йилларда мойли экинларнинг ўсув даврида зарарли организмлар жиддий иқтисодий зарар етказмоқда. Бу эса ўз навбатида ҳосилдорликка кескин салбий таъсир этади. Шунинг учун ҳам мойли экинларнинг зарарли организмлардан жумладан; асосий зараркунадаларига қарши самарали кураш чорала-

рини амалга оширмасдан юқори ва сифатли ҳосил олиш имкони мавжуд эмас. Бу муаммоларнинг ечимини топиш учун эса дастлаб зараркунадаларнинг тур таркиби, уларнинг биологик ва экологик хусусиятлари, зарари тўлиқ ўрганилиши мойли экинлар жумладан; зиғирнинг асосий зараркунадаларига қарши самарали кураш чораларини ишлаб чиқишда амалий ва назарий аҳамиятга эга бўлиб ҳисобланади.

Зиғир-зиғирдошлар (*Linaceae*) оиласига мансуб бир йиллик ўтсимон ўсимликлар туркумига кирувчи толали ва мойли экин. Лалми ҳудудларда етиштирилаётган мойли зиғир ўсимлигининг бўйи 20-50 см бўлса, шартли суғориладиган майдонларда эса 60-70 смга боради. Пояси ингичка, цилиндрсимон, шоҳлайдиган. Зиғирнинг барглари майда, ўтроқ ҳолатда жойлашади, ланцетсимон шаклда. Гуллари ҳам майда ҳаво рангли. Гуллари тўпгул бўлиб йиғилган. Уруғлари беш уяли кўсақларда жойлашган. Зиғир уруғи таркибида 35-42% гача тез қурийдиган мой бўлиб, асосан, қимматбаҳо буёқ, лак, линолеум, ҳимоя воситалари ишлаб чиқаришда, балиқ ва сабзавот маҳсулотларини қадоқлашда

1-жадвал. Зиғир экин майдонларида учрайдиган зараркунандалар рўйхати (Жиззах вилояти, Ғаллаорол тумани, 2016-2017 йиллар)

Туркум	Оила	Тур
Қаттиққанотлилар (<i>Coleoptera</i>)	Чертмакчилар (<i>Elateridae</i>)	Узун мўйлов қарсилдоқ қўнғиз (<i>Clon cerambycinus</i> Sem.)
	Яссимўйловлилар (<i>Scarabaeidae</i>)	Кравчик ложконосец (<i>Lethrus appendiculatus</i> Jak.) Қовурғасимон кравчик (<i>Lethrus costatus</i> Sem.) Туркистон маккажўхори гўнғхўри (<i>Pendoton dubius</i> Ball.)
Тангачақанотлилар (<i>Lepidoptera</i>)	Тунламлар (<i>Noctuidae</i>)	Ёввойи тунлам (<i>Euxoa conspicua</i> Hb.) Беда тунлами (<i>Chloridea dipsacea</i> L.)
Тенгқанотлилар (<i>Homoptera</i>) туркуми	Ширалар (<i>Aphididae</i>)	Зиғир шираси (<i>Acyrtosiphon mordviekovi</i> News.)

фойдаланилади. Зиғир кунжараси таркибида 33% оқсил, 6-8% мой, 9% клетчатка, 31% азотсиз экстрактив моддалар ва 6% кул моддаси мавжуд [2].

Биз тажриба ўтказган даладаги зиғирнинг **“Бахмал – 2”** нави ниҳоллари яшил, пояси тик, йиғиқ, барги наштарсимон, гули ҳаво ранг, уруғи жигарранг, 1000 та донининг вазни 5,9 г. Ўртача ҳосилдорлиги гектаридан 4,4 центнерни ташкил этди. Лалми-корликда об-ҳаво қулай келган йилларда ўртача ҳосилдорлик 6,8-8,4 центнерга тенг. Эртапишар, 78-85 кунда пишади. Қурғоқчиликка, тўкилишга ва ётиб қолишга бардошли. Донидаги ёғ миқдори 40,9%.

2016-2017 йилларда Ғаллаорол тумани, Кипчоқсув ҚФЙ ҳудудида зиғир экини зараркунандаларнинг турларини ўрганиш мақсадида маршрутли кузатув асосида тадқиқотлар олиб борилди.

Тажрибаларда зиғир экини далаларида учрайдиган зараркунандалар тур таркиби ва уларнинг тарқалиш арелини ўрганиш учун

ҳашаротлар намуналари йиғиб келинди. Олинган намуналарнинг турлари мавжуд илмий адабиётлар ва аниқлағичлар ёрдамида аниқлангунча 5% ли формалин ёки 70% ли спирт ва 4% ли глицерин аралашмасидан тайёрланган фиксаторларда сақлаб турилди ва ўсимликлар ҳимояси ва карантини кафедраси олимлари билан биргаликда систематик таҳлил қилинди [1].

Олиб борилган тадқиқот натижаларига кўра зиғир экини далаларида 3та туркум, 4 та оилага мансуб бўлган ҳашаротларнинг 7 та тури аниқланди (1- жадвалга қаранг).

Жадвалдаги маълумотларга эътибор берадиган бўлсак зиғир агробиоценозида аниқланган зараркунандаларнинг асосий қисмини қаттиққанотлилар (*Coleoptera*) туркуми вакиллари, кейин эса тангачақанотлилар (*Lepidoptera*) ва тенгқанотлилар (*Homoptera*) туркуми вакиллари ташкил этади.

Қаттиққанотлилар (*Coleoptera*) туркумининг чертмакчилар (*Elateridae*) оиласига мансуб узун

мўйлов қарсилдоқ қўнғизининг (*Clon cerambycinus* Sem.) личинкалари ўсимлик илдиз қисмида ривожланиши ва зарарининг аҳамиятсизлиги қайд этилди.

Яссимўйловлилар (*Scarabaeidae*) оиласига оид *Lethrus appendiculatus* Jak., қовурғасимон кравчик (*Lethrus costatus* Sem.) ва туркистон маккажўхори гўнғхўри (*Pendoton dubius* Ball.) ҳаммажўр ҳисобланиб, лалми ҳудудларда етиштирилаётган деярли барча экинларда ривожланиб, зиғир экинига ҳам зарар етказиши кузатилди.

Тангачақанотлилар (*Lepidoptera*) туркумининг тунламлар (*Noctuidae*) оиласи вакилларида ёввойи тунлам (*Euxoa conspicua* Hb.), беда тунлами (*Chloridea dipsacea* L.) учраши қайд этилди. Тенгқанотлилар (*Homoptera*) туркумининг ширалар (*Aphididae*) оиласи вакилларида зиғир шираси (*Acyrtosiphon mordviekovi* News.) учрайди ва уларнинг зинчилиги намлик миқдорига боғлиқдир.

М.И.Тожиева, ТошДАУ.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ахремович М.Б., Батиашвили И.Д. и др. *Определитель сельскохозяйственных вредителей. Ленинград, «Колос», 1976. 696 с.*
2. *Лен масличный: селекция, семеноводство, технология возделывания и уборки / Галкин Ф. М., Хатнянский В. И., Тишков Н. М., Пивень В. Т., Шафоростов В. Д. Краснодар, 2008. – 191 с.*
3. *Чирков В.Н. Масличные культуры в Узбекистане. Ташкент: Гос. Изд. УзССР, 1954. – С. 7–39.*